

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовео комисију:

Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 21. маја 2014. године.

2. Састав комисије:

1. Проф. др Весна Половина, редовни професор. Ужа научна област: *Општа лингвистика*; година избора: 2001; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.
2. Проф. др Зорка Кашић, редовни професор. Ужа научна област: *Фонетика и лингвистика*; година избора: 2002; запослена на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду.
3. Проф. др Јасмина Московљевић Поповић, ванредни професор. Ужа научна област: *Општа лингвистика*, година избора: 2013; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду (ментор).

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме:
Маја (Петар) Ивановић

2. Датум рођења, место, општина:
24. 4. 1974., Београд, Савски венац

3. Датум и место одбране; наслов магистарске тезе:
5. јун 2008. год; Филолошки факултет, Универзитет у Београду. Наслов тезе:
„Варијације темпа и гласности у говорној експресији примарних емоција“.

4. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука:
Лингвистика (психолингвистика, експериментална фонетика).

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

„Синтаксичке конструкције у писаном дискурсу деце од седам до десет година“

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мр Ивановић написана је на 316 страна и садржи следеће делове: 1. Увод – стр. 1-5; 2.1 Синтаксички развој на млађем основношколском узрасту (2.1.2 Теорије синтаксичког развоја, 2.1.3 Периодизација језичког развоја, 2.1.4 Показатељи синтаксичког развоја) – стр. 6-51; 2.2 Развој писаног језика на млађем основношколском узрасту (2.2.1 Писање *vs.* говор, 2.2.2 Развој писања, 2.2.3 Теорије писања) – стр. 52-96; 3. Истраживање (3.1 Циљеви истраживања, 3.2 Испитаници, 3.3 Поступак спровођења истраживања, 3.4 Формирање и обрада корпуса) – стр. 97-121; 4. Резултати са дискусијом (4.1.1 Узрасне и полне разлике у дужини текста, 4.1.2 Узрасне и полне разлике у типовима реченичних конструкција, 4.1.3 Разлике у учесталости појаве појединих типова реченичних конструкција, 4.1.4 Узрасне и полне разлике у дужини реченице; 4.2.1 Поновљено мерење, 4.2.2 Разлике у писаној синтакси између две генерације четвртог разреда) – стр. 122-279; 5. Закључак – стр. 280-286; 6. Библиографија – стр. 287-298; 7. Прилози. Рад садржи 143 табеле, 9 графика, као и садржај, кључне речи и сажетак рада на српском и енглеском језику.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У докторској дисертацији *Синтаксичке конструкције у писаном дискурсу деце узраста од седам до десет година* испитивана је способност продукције и употребе различитих типова реченичних конструкција које се јављају у писаним радовима ученика млађег основношколског узраста. Циљ докторске тезе био је да се испита да ли и какве разлике постоје у синтаксичкој компетенцији деце узраста од седам до десет година, као и да се дефинишу параметри преко којих је могуће пратити развојне промене у синтакси писаног језика. Тема којом се мр Маја Ивановић бавила у својој докторској дисертацији није до сад код нас подробније испитивана – постоји само неколико истраживања мањег обима посвећених овој теми. Отуда је њено истраживање изузетно интересантно и значајно јер прати развој једног значајног језичког модула – синтаксичког, као и једне посебне језичке компетенције – компетенције писаног изражавања.

Ауторки су као теоријска подлога за истраживање послужили досадашњи радови домаћих и страних аутора који се односе на развој синтаксе, као и на развој писаног језичког израза на млађем основношколском узрасту. У поглављу о синтаксичком развоју најпре су представљене основне поставке теоријских модела усвајања и развоја синтаксе, који су сврстани у четири групе: нативистички, когнитивистички, социокултурни и конструкционистички (приступ заснован на употреби). У завршном делу овог поглавља мр Ивановић износи закључак да савремена истраживања усвајања/учења језика и његовог развоја подразумевају и обухватају различите приступе, те да подстичу појаву нових, хибридних и све свеобухватнијих модела развоја језика.

У оквиру потпоглавља *Периодизација* представљена је општа периодизација језичког развоја од прелингвалне и лингвалне до касније фазе у развоју језика, односно до фазе проширивања језичких компетенција чији се почетак у великој мери поклапа са поласком детета у основну школу. У овом делу текста мр Ивановић износи главне карактеристике развоја језика на основношколском узрасту, као и разлике у односу на фазу активног синтаксичког развоја. Истиче да је каснији језички развој спор и постепен процес у току кога се промене теже уочавају него у периоду активног синтаксичког развоја током кога дете усваја елементарну граматику матерњег језика. У овој фази развоја језика, како се даље наводи, већ усвојене форме и конструкције користе се за постизање нових циљева, док се

добро познате и већ употребљаване структуре допуњују и проширују новим структурама, па дете има више средстава на располагању и могућност да бира којом ће језичком јединицом или конструкцијом исказати одређено значење.

У делу текста *Показатељи синтаксичког развоја* мр Ивановић указује на чињеницу да на норме треба гледати искључиво као на неку врсту апроксимираних постигнућа, а не као на строго одређене и неприкосновене стандарде. Значај непостојања чврстих и строгих норми према којима би се могао утврдити језички статус деце млађег школског узраста овде се посебно истиче зато што би успостављање таквих норми и њихово слепо праћење могло да доведе до тога да се индивидуална одступања (иначе врло изражена у овом периоду) окарактеришу као успорен развој, или чак и као језички поремећај. На крају поглавља наведена су и нека оријентациона постигнућа у синтаксичком развоју која би дете требало да достигне на одређеном узрасту.

У следећем поглављу мр Ивановић представља и другу теоријску потку своје дисертације – досадашња истраживања која се односе на развој писаног језичког израза. У овом делу текста најпре се износе разлике између говорног и писаног језика. Посебно се указује на чињеницу да развој писаног језичког израза почива на нашој способности да комуницирамо говором, али се од ње значајно и разликује будући да онај ко усваја писану форму мора да савлада и неке посебне вештине специфичне за писани језик (од којих је, какао ауторка истиче, најзначајнија графичко представљање језичких јединица различитих нивоа). У делу текста насловљеном о *Развоју писања* мр Ивановић нас упознаје са основним чињеницама које се односе на усвајање овог језичког медијума. С поласком у први разред од детета се превасходно очекује да се описмени, будући да се стицање свих осталих знања базира на успешном овладавању читањем и писањем. У том смислу се прави разлика између традиционалног схватања појма писмености (које овај феномен посматра у његовом најужем значењу, свдећи га искључиво на савладавање технике читања и писања) и савременог приступа овом појму. Посебно се истиче да права, функционална писменост почива на познавању структуре различитих типова писаног дискурса. У суштини, да би дете постало функционално писмено, потребно је не само да прошири лексикон новим лексемама и обогати га новим значењима, већ и да усвоји сложене синтаксичке конструкције, као и да научи да на адекватан начин примени новостечена знања приликом креирања различитих типова текстова. Значајан део овог потпоглавља посвећен је самом почетку усвајања писања управо због тога што усмереност на графомоторичке вештине и рукопис, на слова која треба на адекватан начин исписати и повезати, у великој мери окупира ресурсе краткотрајне меморије детета, па отуда значајно утиче и на све остале фазе у процесу писања. Осим неаутоматизованог рукописа, тешкоћу за децу представља и сегментација писаног исказа, па је процес писања анализиран и у односу на тај проблем. Да би усвојило форму писане реченице, дете претходно мора да савлада препреку коју сегментирања исказа који жели да напише поставља пред њега. Током почетних фаза развоја писања грешке у сегментирању исказа врло су честе. Ауторка наводи примере из сопственог корпуса којима илуструје случајеве хипосегментације и хиперсегментације. На крају поглавља представљени су најутицајнији модели и теорије писања којима се тумаче претходно изнете чињенице. Теорије које разматрају феномен писања у први план углавном истичу један од његова два аспекта – когнитивни или социјални. Како се наводи у тексту тезе, језичка компетенција је централна компонента и когнитивних и социокултурних модела. Од когнитивних модела, највише пажње посвећено је Хејсовом моделу писања. Хејс процес писања посматра кроз неколико фаза: фазу планирања, фазу превођења (претакања мисаоног садржаја у писану језичку форму) и фазу провере (редакције онога што је написано). Осим Хејсовог модела у тези су представљене и стратегије којима се деца користе у току писања. Ово је важно зато што је утврђено да су управо развијене стратегије писања оно по чему се суштински разликују деца и искуснији аутори – за децу у нижим разредима основне школе карактеристичне су незреле и неразвијене стратегије писања чија је основна одлика да продуковани текст следи (искључиво) мисаони ток онога ко пише, често без обзирања на утврђене конвенције писања, тип текста који се пише и очекивања публике (Scardamalia,

Bereiter & Steinbach, 1984). Насупрот когнитивистичким приступима, у социокултурним приступима се, у складу са Бахтиновим поставкама, подразумева да има онолико типова текстова колико и конкретних комуникативних ситуација. Према овом концепту жанровска организација текста је одговор на конкретну ситуацију, па, у складу са тим, нема општег и сталног модела писања.

Пошто је теоријски изузетно добро утемељила свој рад, у следећем, трећем поглављу мр Ивановић прелази на само истраживање – у овом делу дисертације изложени су подаци о испитаницима, циљевима и поступку спровођења истраживања, као и процедуре формирања и обраде прикупљеног корпуса писаних радова деце млађег основношколског узраста (1. – 4. разред), односно деце узраста од 7 до 10 година. У трансверзалном истраживању које је мр Ивановић спровела, учествовао је укупно 181 ученик: 85 девојчица и 96 дечака. Сви ученици били су подељени у четири узрасне групе: 49 (27 девојчица, 22 дечака) ученика првог разреда, 44 ученика другог разреда (22 девојчице, 22 дечака) и по 42 односно 46 ученика трећег и четвртог разреда (16 девојчица у трећем и 19 у четвртном; 26 дечака у трећем и 27 у четвртном разреду). Свако од деце чији су радови уврштени у корпус за анализу писало је (у размаку од пар недеља) укупно три рада (по један дескриптивни, наративни и експозиторни текст, када је реч о ученицима првог и другог разреда, односно по један наративни, експозиторни и аргументативан текст, када је реч о ученицима трећег и четвртог разреда). Ученици су писали различите типове/жанрове текстова како би се обезбедила што већа синтаксичка разноврсност прикупљене грађе. У овој фази истраживања прикупљен је укупно 541 рад. За сваког испитаника регистровани су и следећи подаци: датум рођења, образовни ниво родитеља, школски успех детета, да ли дете има сестре и браћу и редослед рођења детета. За подзорак испитаника извршено је поновљено мерење – деца која су током прве фазе истраживања била у првом разреду изнова су применом идентичног поступка испитана и у четвром разреду, па су на овај начин за испитивани подзорак испитаника добијени и одговарајући лонгитудинални подаци.

Поступак анализе и резултати истраживања представљени су у четвртном поглављу рада. Мр Ивановић пратила је и анализирала бројне, како квантитативне, тако и квалитативне синтаксичке параметре: број речи, клауза и комуникативних реченица у тексту, као и фреквенцу употребе/појављивања језгрених, проширених, напоредно-сложених, зависно сложених и вишеструко сложених реченица. За сваки тип сложених реченица (и напоредно сложених, зависно сложених и вишеструко сложених утврдила је број конституентских клауза које садрже и врсту међусобних односа међу клаузама. Такође је издвојила и регистровала број свих неграматичних, непотпуних и бесмислених реченица у корпусу. Анализиране су и разлике међу половима у односу на све испитиване варијабле. Резултати појединих мерења за које је ауторка сматрала да их има смисла посматрати упоредно представљени су у оквиру посебних потпоглавља. Свако потпоглавље структурирано је тако да се најпре износе резултати у односу на узраст, а потом и на пол испитаника, да би укупни резултати потом били и исцрпно дискутовани. Сви презентовани подаци поткрепљени су и илустровани великим бројем табела и графикана.

Мр Ивановић најпре је приказала узрасне разлике у дужини текста мерене просечним бројем речи, реченица и клауза, а затим је исте параметре анализирала у односу на пол испитаника. Следећи ниво анализе обухватио је типове реченичних конструкција уочене у текстовима, а дата је и процентуална заступљеност појединих врста реченица у тексту према узрасту. Сложене реченице су даљом анализом разврставане према броју и типу клауза које се у оквиру њих јављају. Тако су најпре анализиране реченице са независним клаузама (напоредно сложене и вишеструко сложене) у односу на њихов број у комуникативној клаузи, као и на тип напоредног односа којим су повезане. Посебан акценат у анализи стављен је на конструкције са зависним клаузама (у зависно и вишеструко сложеним реченицама) будући да се синтаксички развој најчешће доводи у везу са способношћу адекватне продукције и употребе зависних клауза.

На крају су анализирани и параметри који се односе на дужину реченице (мерену просечним бројем речи и клауза), а такође је утврђен и просечан број зависних клауза у

оквиру зависно сложених реченица. Све анализе представљене у раду подразумевале су примену одговарајућих статистичких метода и поступака што закључке до којих је мр Ивановић током свог истраживања дошла чини изузетно чврстим и стабилним и добро емпиријски утемељеним.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ:

Ивановић М. (2013). “Продукција напореднослужених и зависнослужених реченица у нарaтивним текстовима деце од осам и десет година”. *Специјална едукација и рехабилитација*, 12(2):163-177. **Ивановић, М., Кашић, З. (2013).** „Синтаксичка и прагматска својства аргументативних текстова ученика ИИИ и ИВ разреда основне школе“. Међународна конференција *Језици и културе у времену и простору 3*, одржана 16. новембра 2013, Филозофски факултет, Нови Сад. Зборник резимеа: 30. **Ивановић М., Кашић З. (2012).** „Типови синтагми у промени комуникативног регистра код ученика четвртог разреда“. Шести међународни научни скуп *Специјална едукација и рехабилитација данас - Зборник радова*. **Ивановић, М. (2012).** „Једно лонгитудинално истраживање синтаксичке сложености“. *The Fourth International Congress Applied linguistics Today – Challenges of modern times*. Faculty of Philology University of Belgrade, 12-14 October 2012, Book of Abstracts, pp 36. **Ивановић, М. (2011).** „Синтаксичка зрелост и употреба зависних клауза у нарaтивним и експозиторним текстовима ученика другог и четвртог разреда“. Први научни скуп *Стремљења и новине у специјалној едукацији и рехабилитацији*, Београд, 28. Децембар 2011. Зборник резимеа: 6-7. **Московљевић, Ј. и Ивановић, М. (2010):** „Разлике између нарaтивних и експозиторних текстова у писаној продукцији десетогодишњака“. Рад изложен на међународном научном скупу „Филолошка истраживања данас“. Београд, 26. – 27. новембар 2010. **Московљевић, Ј., Ивановић, М. (2009).** „Квантитативна синтаксичка својства писаног језичког израза десетогодишњака“. *17. конгрес Савеза славистичких друштава Србије*. Сокобања, 18-20. септембар 2009. Зборник резимеа: 111.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

На основу добијених резултата, мр Ивановић извела је следеће закључке:

- У првом разреду је фреквенца употребе напоредно сложених реченичних структура значајно већа од фреквенце употребе зависно сложених реченица, док је на крају првог образовног циклуса број конструкција са зависним клаузама (одн. број зависно сложених и вишеструко сложених реченица) у писаном дискурсу значајно повећан.
- У текстовима десетогодишњака могу се појавити сви типови реченичних структура, али је фреквенца њихове употребе различита.
- Са одрастањем се смањује број напоредних клауза у независно сложеним реченицама.
- Најраније се усвајају зависне клаузе са адвербијалном вредношћу, као и допунске клаузе, одн. оне клаузе које се формирају по ободима управне реченице.
- Прави одраз напредније синтаксе у писању су релативне клаузе. Њихова употреба је специфична због тога што се, за разлику од осталих типова зависних клауза, оне

формирају и организују око одређеног реченичног члана (са којим сачињавају синтагму), па се на тај начин искључиво применом одговарајуће формалне процедуре укључују, одн. уклапају у структуру управне реченице. Овај процес уклапања и укључивања релативне клаузе у хијерархијски надређене структуре представља тешкоћу за децу млађег узраста, па број односних реченица расте са хронолошким узрастом детета и стабилан је показатељ пораста његове ситаксичке компетенције.

- Девојчице, у просеку, пишу дуже и текстове и реченице од дечака, али је реч о разликама које се односе само на квантитативне показатеље док одговарајућа квалитативна анализа показује да нема значајних разлика између ове две групе испитаника.
- Два додатна испитивања (поновљено мерење извршено након три године) потврдила су резултате добијене у главном истраживању.

Укупно узевши, резултати истраживања мр Ивановић пружили су нове увиде у синтаксичку компетенцију ученика млађег школског узраста и омеђили њихове домете у писаној продукцији. Тиме је отворен пут за даља испитивања писаног дискурса деце узраста од седам до десет година и створена је иницијална референтна база за будуће пројекте који ће се бавити развојем писаног језичког израза.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА:

Мр Маја Ивановић је у потпуности задовољила све захтеве који се постављају при изради докторске дисертације – подробно је изучила предмет свог истраживања и литературу која се на њега односи, успешно је спровела истраживање, успешно је организовала структурирање прикупљеног корпуса, као и његову анализу. Добијене податке обрадила је на одговарајући начин и уз примену прикладних статистичких метода, а потом је успешно протумачила добијене резултате и извела одговарајуће закључке.

IX ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ КОМИСИЈЕ:

На основу свега наведеног, сматрамо да је мр Маја Ивановић сачинила једно зрело и целовито научно дело. Стога Наставно-научном већу Филолошког факултета предлагемо да ову докторску дисертацију **прихвати и кандидаткињу позове на усмену одбрану рада.**

У Београду, 29. јула 2014. год.

Комисија:

1. др Весна Половина, ред. проф.

2. др Зорка Кашић, ред. проф.

3. др Јасмина Московљевић Поповић, ванр. проф.